

نومرو ۱
برلختمی ۹ غروشدور.
مرکز، ابو السعود جاده سنه ۱۸ نومرولو دکاتر.
کوندره بیک اوراق بیل نامه اوراقه کوندره کوندر.
پوشته اجری ویرایش مکاتب قبول اوراق.

برلختمی ۹ غروشدور.
استابول ایپون آیه یوزلار، یوزلایی داخل اولدو.
حاجده خارج ایپون برستک آیه بیل — پوشته
ایرته برار — برار مختار اولدو.

ق ۲۴ عمره سنه ۱۳۰۵ (مبارک نظارتک وخصتیه هتیده برده نشر اوراق)

ق ۳۰ ایاول سنه ۱۳۰۳

طبع کات

مقدمه

مجموعه معلم سالیه ترقی وایه پادشاهیده التند
کلدیک قدر ادبیاته خدمت ایدمکدور. مکاتب شاه.
نمده عاجزانه ویران درسارک خلاصه لایله برابر سار
هر درو آثار ادبییه حاوی برلته کتدور.
عمری هم معلم، هم معلمدر، تعلیمدر، تعلیمد هیچ
بروقت خالی ایسته من. بیلدیکدی اوکره نمکه، بیلدیکدی
اوکره نمکه چالیشیر. بیلدیکدی اوکره نه بیلدیکجه فایده باب
اولور. بیلدیکدی اوکره نه بیلدیکجه فایده بخش اولور. مسلکی
بویه استفادهدن، اتادهدن عبارتدر. اعتناکجه الکوزل
مسلک دهر بودر. انسان ایچون دنیا مکتب عالیه سنه
کرچکدن مستفید، ینه کرچکدن مفید اولقدن اعلی نه
شرف تصور اولته یایر؟ ان شاءالله بوشرف حیثیه احراز
ایندلرذن اولور.

معلم ناجی

مستقل ایسه یا زماه تمام ایدر، یا ایتر. ایدرس (فعل) در.
ایترسه (اسم) در.
یونقیسه کوره لفظ (حرف) — اداث — فعل — اسم — دن
عبارت اوراق اوزره دوت قسم اولور.
حرف کله دکدور. بناء علی کله (ادات) — فعل — اسم — دن
عبارت اوراق اوزره اوج قسمه مخفیه کالیر.
دیک اولورکه:
اولا لفظی مناسیر ویا منالی اوراق اوزره ایکیه تقسیم ایله
برخیسه (حرف)، ایکیهسنه (کله) دیورور.
تایا کالیر — دلالت ایندیکن مناسک مستقل ویا غیر مستقل
اولسنه نظرآ — اول امرده ایکیه، — دلالت ایندیکن مناسک
مستقل اولسنه کوره زماه تمام اوراق اولوب اولماسی اعتباریه —
ایکیه درجهده یه ایکیه تقسیم اییدیورور.
یوندن اوج قسم حصوله کسبوز. چونکه کله — دلالت
ایندیکن مناسک مستقل ویا غیر مستقل اولسنه نظرآ — ایکیه
یونقیسه قسم ثانی، یعنی معنای غیر مستقله دلالت ایدن کله
آرتق — معنی جهتیله — تقسیم قبول ایندیکنسن بر قسم
مخصوص اولوب کالیر. یوکا (ادات) دییایور. کله — دلالت
ایندیکن مناسک تمامه تمام اوراق اولوب اولماسی اعتباریه — ایکیه
درجهده یه ایکیه آرتقییه ایکی قسم ده میانه چیتوز. زماه
تمام اولانه (فعل)، اولیاسن (اسم) نامی ویرایور. ایسته
یووجه ایله کله (ادات) — فعل — اسم — عنوانیه اوج قعدن
عبارت اولور.

Mecmua-i Muallim'in 1. sayısının ilk sayfası

Mecmua-i Muallim'in yayım hayatına giriş dolayısıyla *Saadet* gazetesinde yer alan bir yazıda, "Gazetemiz hey'et-i tahririyye reisi Muallim Naci Efendi Hazretleri mekâtib-i âliyyede tedrisiyle müstâgil oldukları edebiyat derslerinin istifadesini bir kat daha neşr ü ta'mim etmek maksad-ı âli-himmetânesiyle bu kerre bâlâdaki unvan tahtında bir mecmua-i müfide neşrine ibtidâr ederek ..." (nr. 843, 12 Teşrinievvel 1887) sözlerine bakılırsa benzerlerinden farklı mahiyette böyle bir derginin çıkış sebebi daha iyi anlaşılır. Bu haber doğrultusunda, derginin daha ilk sayısından itibaren Muallim Nâci'nin hocalık yaptığı Mekteb-i Hukuk ile Mekteb-i Sultânî'de okuttuğu edebiyat derslerinin özetlerine geniş bir şekilde yer verildiği görülür. İlk sayıların ilgi görmesinin sebebi de büyük bir ihtimalle bu ders notlarıdır. İkinci sayıdaki "İhtar" başlıklı yazıda, "İmtihan zamanlarının takarübü cihetiyle bu nüshanın dersten ibaret olmasına lüzum görülmüştür" ifadesi bunu doğrular niteliktedir.

Dergide beşinci sayıdan itibaren "Müstefiz" başlığı altında Arap ve İranlı şair ve yazarların eserlerinden manzum ve mensur tercümeyle Voltaire, Fénelon, La Fontaine, Gilbert ve Boileau'dan yapılmış tercüme yer alır. Muallim Nâci'nin Emile Zola'dan ancak bir kısmını çevirebildiği *Thérèse Raquin* ile (nr. 36-58) Hüseyin Vâiz-i Kâşî'nin *Bedâ'iyu'l-efkâr fi sa-*

nâyî'i'l-âşâr'ının çevirisi, Kemalpaşazâde'nin *Dekâiku'l-hakâik* adlı eserindeki bazı tabirlerin açıklaması ile yine Muallim Nâci'nin *Yazmış Bulundum* adlı eserinin ikinci kısmı dergide (nr. 4'ten itibaren) tefrika suretiyle yayımlanmıştır. Muallim Nâci'nin gerek ders notlarında gerekse diğer yazılarında dikkati çeken husus, ele aldığı bir edebî konuyu daima eski edebiyatın vazgeçilmez kurallarını oluşturan bedî', beyân, belâgat ve fesahat açısından ele alıp değerlendirmesidir.

Muallim Nâci'nin "Nümûne-i İntihâb" başlığıyla bir kısım divan şairlerini tanıttığı ve eserlerinden örnekler verdiği yazı serisi dergide dikkati çeken bölümler arasındadır. Nâci'nin daha sonra *Osmanlı Şairleri* adıyla biraz daha genişleterek kitap halinde bir araya getireceği (İstanbul 1307) dergideki bu yazı serisinde şu şairlere yer verilmiştir: Nef'î, Şeyh Galib, Esrar Dede, Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ, Hoca Neş'et, Yenişehirli Avni Bey, Sâbit, Usûlî, Fasih Ahmed Dede, Sürûrî, Seyyid Vehbî, Zâtî, Ahmed Neylî, Enderrunlu Vâsıf, Hâkânî, Fitnat Hanım, Râgıb Paşa, Nâilî-i Kadîm, Nev'î, Cevrî, Halim Giray ve Azmîzâde Mustafa Hâletî. Dergide ayrıca Muallim Nâci'nin "Küçük Bir Mudhike" (nr. 25), "Vefâ ile Safâ Beyninde Müşâare" (nr. 35), başlıklı manzum diyaloglarla "Takrîz" (nr. 27), "Fuzûlî'ye Peyrev Olabilir miyim?" (nr. 36), "Şathiyyât" (nr. 50), "Hâtıra-i Bedr-i Kübrâ" (nr. 56)

gibi şiirlerine de yer verilmiştir. Bunlardan başka Muallim Nâci'nin "ve, ve ammâ, ve hem de" gibi bir kısım bağlaçların dilimizde yerli yersiz kullanımı konusunda Hacı İbrâhim Efendi'nin ileri sürdüğü görüşlere karşı tenkitleriyle birlikte (nr. 32, 34, 35, 37) "Muhâdara" başlığı altında bazı kitap tanıtma yazılarına da rastlanmaktadır (nr. 38'de Ali Nazîma'nın *Küçük Coğrafya* adlı eseri tanıtılmaktadır).

Fevziye Abdullah Tansel, Muallim Nâci'nin *Mecmua-i Muallim*'de yayımlanan mektup, hâtırat, tercüme ve seçme tarzındaki eserlerinin zannedildiği gibi gelişigüzel yazılmış şeyler olmayıp bu sırada okullarda verdiği derslerle ilgili dil, edebiyat ve edebiyat tarihi alanında doğrudan doğruya bilgi birikimi ve araştırmaya dayanan önemli çalışmalar olduğunu belirtir (İA, IX, 18-19).

Ahmet Bedevi Kuran, *Mecmua-i Muallim*'in Sa'dî-i Şîrâzî'den yapılan bir tercüme dolayısıyla Matbuat Umum Müdür-lüğü tarafından kapatıldığını ileri sürerken Celâl Tarakçı dergide adı geçen şairden herhangi bir çeviri bulunmadığını, dolayısıyla böyle bir hususun kapatılma sebebi olamayacağını belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 1959, s. 147; Hasan Duman, *Katalog*, s. 242-243; Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi-Hayati ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, s. 142-144; Adnan Karaismailoğlu, "Muallim Nâci ve Mecmua-i Muallim", *Yedi İklim*, VI/46, İstanbul 1994, s. 84-87; Yakup Şafak, "Mecmua-i Muallim'in Basılmayan Yazılan ve 'İrşâdât-ı Gazalî'", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 8, Konya 2000, s. 131-168; Fevziye Abdullah Tansel, "Nâci", İA, IX, 18-19; Abdullah Uçman, "Mecmua-i Muallim", *TDEA*, VI, 176.

ABDULLAH UÇMAN

MECMUA-i SÂZ ü SÖZ

(مجموعه ساز و سوز)

Ali Ufkî Bey

(ö. 1675 [?])

tarafından derlenen mûsikî antolojisi.

Leh asıllı bestekâr ve mûsikişinas Santûrî Ali Ufkî Bey'in mûsikiyle ilgili üç çalışması arasında en kapsamlı olanıdır. Diğer iki eserden biri, çeşitli bölümleriyle *Mecmua-i Sâz ü Söz*'deki güfte ve notalar arasında benzerlik bulunan, bir plan içerisinde yazılmamış, Ali Ufkî Bey'in İstanbul'a gelmesinden çok önce kaleme alındığı anlaşılan, bu özelliklerinden dolayı "Mecmua-i Sâz ü Söz Müsveddeleri" ola-

rak nitelendirilen *Mecmûa* (Bibliothèque Nationale, AF nr. 292), diğeri ise mezmûr adlı dinî metinlerin güftelerinin ve notalarının derlendiği *Mezmûrlar* adlı eserdir (Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc, nr. 472). Türk mûsiki tarihinin en önemli belgeleri arasında yer alan ve Türk mûsikisinin ilk nota koleksiyonu kabul edilen *Mecmûa-i Sâz ü Söz*'ü müellifin Osmanlı sarayında meşkânede görevli iken 1060 (1650) yılında yazmaya başladığı kaydediliyorsa da bitiş tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Eserin başında "Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz" ibaresi yer almaktadır.

XVI ve XVII. yüzyıllara ait pek çok sözlü eser ve saz eserinin güftesiyle birlikte derlendiği kitap, farklı bir kalemden çıktığı anlaşılan ve Latin harfleriyle yazılan içindekiler kısmıyla başlar. Bunu, yirmi iki değişik makama göre tasnif edilen ve fasıllar halinde sıralanan mûsiki eserleri takip eder. Ali Ufkî Bey'in kendi bestelediklerini de içeren, toplam 544 adet notaya alınmış sözlü eser ve saz eserinin yer aldığı kitapta sırasıyla şu fasıllar bulunur: Hüseyinî, muhayyer, nevâ, uşşak, bayatî, acem, sabâ, cârgâh, segâh, rast, mâhur, eviç, irak, nihâvend, izzâl, nîşâbur, sünbûle, şehnaz, nikriz, bûselik, aşiran bûselik ve hisar. Bu fasıllar içinde ayrıca acem aşiran, eviç hûzî, gerdâniye, tâhir, muhâlif-i irâk, muhayyer sünbûle, serk(?) nihâvend makamlarında eserlerin notalarına da rastlanmaktadır. Eserde ilâhî, savt, tevhid ve tesbih formunda otuz beş, peşrev ve saz semâisi formunda 204 eser yer almaktadır. Diğerleri ise nakış, murab-

Mecmûa-i Sâz ü Söz'den bir sayfa (British Museum, Sloane, nr. 3114, s. 44)

ba, raks ve raksiyye (hiciv ve oyun muhtevalı), semâî, şarkı, tekerleme, yelteme, türkû, varsağı formlarındaki eserlerin notalarıdır. Bunların yanı sıra kitapta çeşitli yazı karakterleriyle manzum ve mensur metinler de bulunmaktadır. Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi'yle olan bu metinler gazel, muhammes, tahmîs, rubâî, tarih düşürme, kıta, müfred beyitler; nâsihatler, tarih düşürmeler, ilâç tarifleri, mûsikiyle ilgili metinler, âyet ve hadislerden ibarettir.

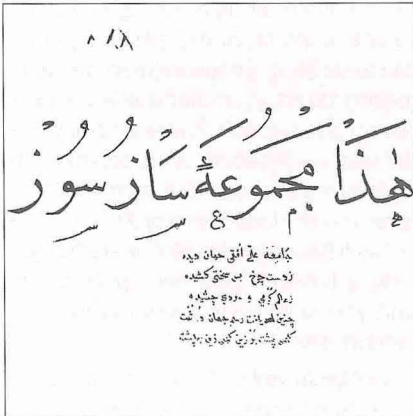
Ölçü çizgisinin ve sus (es) işaretinin yer almadığı kitapta (sadece bir eserde ese benzer bir işaret tesbit edilmiştir) dört değişik anahtar kullanılmış, bazı eserlerde porte başında anahtar konmamıştır. Kitapta rastlanan değiştirme işaretleri de bugün algılandığı ve kullanıldığı biçimde değildir. Pek çok eserin usul adının verilmediği, ancak bazan bir usulün birden fazla şekille ifade edildiği kitapta usul ifade eden kırk iki değişik şekil altında on altı usul kullanılmış olup bunlar berefşan, çenber, fahte, devr-i kebir, darb-ı fetih, devr-i revân, düyek, evfer, hafif, fer', hâvî, muhammes, nîm devir, nîm sakîl, sakîl ve semâî usulleridir. Ancak usuller için kullanılan şekillerin de tutarlı olmadığı, devr-i kebir, evfer ve semâî usullerinin bugünkü kullanımından farklı olduğu görülmektedir.

Mecmûa-i Sâz ü Söz'ün müellif hattı tek nüshası Londra'da British Museum'da kayıtlıdır (Sloane, nr. 3114). Bu yazmanın varlığından ilk defa Jacob Spon adlı bir Fransız söz etmiştir. Seyahat münasebetiyle 23 Eylül – 16 Ekim 1675 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Spon, 1678'de yayımladığı seyahatnâmesinde arkadaşıyla beraber kendisine İstanbul'da "Hally Beg" (Albertus Bobovius) adlı Po-

lonya asıllı bir mühtedi tarafından yazılan bir Türkçe şarkı mecmuasının gösterildiğini kaydeder. Bir şekilde koleksiyoncu Sir Hans Sloane'nin eline geçen eser onun 1753'te ölümüyle British Museum'a bağışlanmıştır.

Eseri Türkiye'de ilk defa yazdığı bir makale ile Çağatay Uluçay tanıtmış (bk. bibl.), bunu kitap üzerinde yapılan pek çok inceleme takip etmiştir. Haydar Sanal'ın *Mehter Musikisi* adlı eserindeki (İstanbul 1964) bazı mehter havalarını bu mecmuadan tesbit etmesi, Cafer Ergin'in kitapta yer alan Arapça, Farsça ve Osmanlıca metinleri Latin harflerine çevirerek *Musiki Mecmuası*'nda neşretmeye başlaması (yarıda kalan bu yayım daha sonra H. İbrahim Şener tarafından yine aynı dergide tamamlanmıştır) bu konudaki önemli çalışmalar olarak dikkati çeker. Şükrü Elçin tarafından yayıma hazırlanarak tıpkıbasımı gerçekleştirilen *Mecmûa-i Sâz ü Söz* üzerinde (İstanbul 1976; Ankara 2000) en önemli çalışmaları Muammer Uludemir'in yapmış olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Uludemir bu çalışmaları mecmuada geçen usuller, değiştirme işaretleri, anahtarlar gibi teknik bilgilerle beraber notaların tamamını bir liste halinde vermiş, ayrıca eser içindeki saz semâisi, murabba ve türkülerin transkripsiyonlu metinlerini yayımlayarak pek çok yeni eseri Türk mûsikisi repertuarına kazandırmıştır (Ali Ufkî, inceleme kısmı, s. 28). Ancak eserin birtakım yardımcı teknik bilgi ve araştırmalarla, orijinal metnin Latin harflerine ve eski Batı notasıyla yazılan notaların günümüz Batı notasına çevrilmesiyle M. Hakan Cevher tarafından hazırlanan neşri (bk. bibl.) bu konuda şimdikiye kadar yapılan en kapsamlı yayımdır.

Mecmûa-i Sâz ü Söz'ün unvan sayfası (British Museum, Sloane, nr. 3114)

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Ufkî, *Hâzâ Mecmua-i Sâz ü Söz: Çeviri-yazım-İnceleme* (haz. M. Hakan Cevher), İzmir 2003, inceleme kısmı, s. 1-135; Blochet, *Catalogue*, I, 122, 364; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi*, İstanbul 1964, tür.yer.; Gültekin Oransay, *Ali Ufkî ve Türk Dini Musikisi* (doçentlik tezi, 1972), AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. Y. 16566; Cem Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, İstanbul 1990, s. 19-20, 33, 37-39; Çağatay Uluçay, "Mecmua-i Saz-ü Söz", *Türk Musikisi Dergisi*, sy. 14, İstanbul 1948, s. 4, 24; Vasfi Rıza Zobu, "İktibaslar: Kıymetli Sahne Sanat-kârı Vasfi Rıza Zobu'nun Londra'daki Tetkik-lerinden", a.e., sy. 35 (1950), s. 6-7, 24; Cafer Ergin, "Hâzâ Mecmua-i Sâz ü Söz (Ali Ufkî Ed-varı)", *MM*, sy. 233, 235-237, 239-243, 245-249, 250-259, 261-269, 270, 272-275, 277, 279-281, 285-289, 291-293, 296, 298, 300, 303, 308-309, 316, 318-320, 322-324 (1968-76), tür.yer.; Turgut Kut, "Ali Ufkî Bey ve Eser-leri Hakkında", a.e., sy. 332 (1977), s. 8-10; H. İbrahim Şener, "Hâzâ Mecmua-i Sâz ü Söz (Ali Ufkî Edvarı)", a.e., sy. 373-375, 378, 380, 382-386, 389-391, 393-396, 398-399, 400-407 (1980-84), tür.yer.

NURİ ÖZCAN

MECMUA-I ULÛM

(مجموعۃ علوم)

Cem'iyet-i İlmîye tarafından
yayınlanan ilmî-edebî dergi.

1 Zilhicce 1296 – 1 Rebülevvel 1297 (16 Kasım 1879 – 12 Şubat 1880) tarihleri arasında neşredilen dergi her ayın birinde ve on beşinde olmak üzere toplam yedi sayı çıkmıştır. İlk sayısında yer alan tâlimat-nâmeye göre Avrupa'daki örneklerinde görüldüğü gibi derginin yarısı ilim, fen, sanat ve sanayideki yeni icatlara, diğer yarısı edebiyat ve felsefeye ayrılacaktır. Ancak önce ilim ve fennin çeşitlerine göre tarifi, taksimi ve konularının belirlenmesi yoluna gidilecek, bunların eski ve çağdaş milletlerle müslümanlar ve Türkler arasındaki seviyesi üzerinde durulacaktır. Daha sonra Osmanlı ülkesinde mektep, medrese ve kütüphane gibi vakıf müesseseleri, ilim cemiyetleri, maarif meclisleriyle matbu veya yazma kitapların durumu Avrupa'daki benzerleriyle beraber ortaya konulacaktır. Yine sanat, sanayi, ziraat ve ticaretin durumu, bunlarla ilgili olarak açılmış mektep, kurulmuş şirket ve cemiyetlerle Avrupa'daki benzerleri ele alınacaktır. Sanat, sanayi, ziraat ve ticaretin gelişmesini teşvik için çeşitli makaleler yayımlanacak ve raporlar hazırlanacaktır. Gerek bu konularda gerekse edebiyata dair gazete ve dergilerdeki makaleler iktibas edilecek, henüz yayımlanmamış veya ikinci defa yayımlan-

ması gerekli görülen risâlelerle Cem'iyet-i İlmîye'ce telif ve tercümesi gerçekleştirilecek bazı kitap ve risâleler de dergide yer alacaktır. Bir diğer husus da mecmuada çıkan yazılarda kendileri istemedikçe yazar isimlerinin belirtilmeyecek olmasıdır.

Bu prensiplere yayın hayatı süresince genellikle bağlı kalınmış, dergide çeşitli ilmî makalelerle iki müstakil risâle, bir roman eleştirisi, maarif ve diğer hususlara dair haber ve mektuplara, bazı gazete ve dergilerden iktibaslara yer verilmiştir. İktibaslarda özellikle eğitim hakkında yabancılık devlet adamlarının nutuklarıyla yeni icatlar üzerine yazılar ağırlıktadır. Haber ve makalelerde Rusya, Fransa, Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde bilim alanındaki gelişmeler, Suriye'de *Şam* gazetesinde çıkan medeniyet hakkındaki bazı tartışmalarla Fas Sultanı Mevlây Hasan'a ait bir beyannâme söz konusu edilmektedir. Ayrıca imlâ, sözlük ve dil meselesi, yeni kurulan ilk ve orta dereceli eğitim kurumlarının ıslahı, çocuk eğitimi, Avrupa medeniyet düzeyine ulaşmak için maarifin yeniden ele alınması üzerinde durulan diğer hususlardır.

Dergide yayımlanan yazılar genel olarak imzasızdır. İmzalı olan veya kime ait olduğu daha sonra belirlenen yazılar arasında Hasan Tahsin Efendi'nin (Hoca Tahsin Efendi) geçirdikleri tarihî seyir içinde alfabeleri ele alan "Aklâmü'l-Akvâm" ile "İlme Dair Bir İki Söz: Ta'rîf-i İlm, Taksîm-i Ulûm, Şeref ü Fazl-ı İlm", "Terakkî-i Maârif Târîh ü Taksîm ü Semerât-ı Ulûm", "Târîh-i Terakkî" ve "Esrâr-i Âb u Havâ", İngiltere Ziraat Cemiyeti'nden kimyager Dolferi'den "Sût" makalesinin çevirisi; Nâmık Kemal'in daha önce başka yerlerde yayımlanmış olan "Terakkî", "Görenek", "Medeniyet" ve "Aile" makaleleri; Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın "Fazilet ve Şeref-i İlm"; Adana Hâkim-i Şer'i Haydar Beyefendi'nin "Müzekki's-sıbyân"ı sayılabilir. Hasan Tahsin Efendi'nin *Hey'et-i Âlem*, Ahmed Hamdi Efendi'nin *Târîh-i Tabîî Kısm-ı Evvel Kuşlar* risâleleri de müstakil olarak dergide yer almıştır.

Ali Rûhi Bey'in bir terciibendiyle bir gazelî, Hüseyin Eşref Efendi'nin bir terciibendiyle Ahmed Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanının, eleştiri mahiyetinde sorular da ilâve edilmiş metnin bir bölümü derginin edebî cephesini oluşturmaktadır. Üç sayı devam eden Ahmed Midhat Efendi'nin romanı hem konusu hem de imlâ ve ifadesi bakımından

sorgulanmıştır. Dergide Kâtib Çelebi'nin *Mizânü'l-hak* adlı risâlesi müellif hattı bir nüshadan yararlanılarak yayımlanmıştır (nr. 2, s. 125). Bu nüshada eserin eksik olan son kısımlarının basma ve yazma birçok nüsha karşılaştırılarak hazırlanmış olması edisyon kritik düşüncesinin varlığını ortaya koymakta, bu amaçla gösterilen ilmî titizlik dönemi bakımından dikkat çekmektedir. İlk sayıda "Kânûn-ı Esâsî" ve "Cem'iyet-i İlmîye Mukâvelenâme-i Esâsîsi", üçüncü sayıda "Cem'iyet-i İlmîye-i Arnavudiyye Nizam-nâmesi" metinleri yer almaktadır. İlk beş sayısı seksen, altıncı sayısı altmış, yedinci sayısı elli sayfa olarak yayımlanan dergide üçüncü sayıdan itibaren abonelerin listesi verilmiştir.

Varlığı *Mecmua-i Ulûm* ile ortaya çıkan Cem'iyet-i İlmîye, bir kısım ipuçlarından anlaşıldığına göre derginin çıkışından kısa bir süre önce kurulmuş ve sekiz dokuz ay kadar faaliyette bulunmuştur. Kurucuları açıklanmamakla beraber Hoca Tahsin Efendi, Ahmed Hamdi Efendi ve Şükrü Efendi'nin cemiyetin mensupları ve yöneticileri arasında bulunduğu tahmin edilmektedir. Ölümünden (1881) önceki hastalık dönemiyle Cem'iyet-i İlmîye'nin işlerindeki aksamanın aynı zamana rastlaması Hoca Tahsin Efendi'nin cemiyetteki rolünün önemine bir işaret kabul edilmiştir.

Esas gayesi Osmanlı ülkesinde ilim ve tekniği geliştirmek ve yaymak, bu sebeple ihtiyaç içindeki okullara yardım etmek olan Cem'iyet-i İlmîye hedefine ulaşmak amacıyla yayın yoluna öncelik vermiş, halka yönelik neşriyat düşünlümekle beraber evvelâ *Mecmua-i Ulûm*'u çıkarmıştır. Dergi politik olmaktan çok ilmî ve edebî nitelikli bir yayın çizgisi izlemiş, devletin kanunları ile maarif nizamlarına uygun hareket edileceği belirtilmiştir. Dergide Batı bilim ve tekniğinin alınmasını gerekli gören bir anlayışa rağmen Batı'dan her şeyin hiçbir değişikliğe uğramadan aktarılması yerine seçmeci davranılmasına taraftar, muhafazakâr bir tavır dikkati çekmektedir. İlmî araştırmayı hedef alan ve ilim adamları ile sanatkârları korumayı amaçlayan Batı tarzı akademilerden farklı olarak cemiyet XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki diğer benzerleri gibi halkı aydınlatma, yenilikleri tanıtmaya, maarifi yayma ve yayın yapma yolunu benimsemiştir.

Cemiyetin orijinal fakat benzerlerine göre daha karışık ve bir ilim cemiyetinin